

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА И ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА СРЦГ

Година XVIII

Титоград, 1965.

Књ. XXII, св. 1.

Славко Мијушковић

БОРБА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК У КОТОРУ ЗА ВРИЈЕМЕ АУСТРИЈСКЕ ВЛАДАВИНЕ

У Боки, као год и у Далмацији, настављајући млетачку и каснију француску праксу, Аустрија је у администрацији задржала италијански језик. Овај језик је, исто тако, био задржан и као наставни у свим јавним школама. На српском језику настава се обављала само при манастирским школама и код појединих приватних учитеља, махом православних свештеника. Католички свештеници у Боки, од којих су у прошлости неки писали и ћирилицом,¹ стварали књижевна дјела на народном језику² и сакупљали народне пјесме,³ почетком XIX вијека, под утицајем католичке цркве (која је у овим крајевима у оквиру монархије „апостолског величанства“ могла рачунати на боље резултате своје експанзије него док су они били под млетачком владавином, која је не само толерисала ингеренцију црногорских митрополита над православним живљем у Боки већ је, не плашећи се да се замјери Риму, са којим се иначе често сукобљавала, ишла тако далеко да је православцима, упркос отпору мјесних католичких црквених власти, уступала католичке цркве,⁴ руковођена, наравно, само државним опортунизмом), напу-

¹ Међу старијим которским списима који се чувају у Државном архиву у Котору, а у којима се почев од 1515. године (ДАК, СН, књ. 30, 170) често налази на ћирилске исправе, највише опоруче писане махом од православних свештеника, има и таквих које су писали и католички свештеници (ДАК, СН, књ. 177, 279, 283). Колико је тада ћирилица била блиска католичком свештенству у Боки, најбоље доказује чињеница да је надбискуп Андрија Змајевић, припадник познате перашке породице, написао ћирилицом и одредбе Синода који је био сазвао у цркви Св. Текле у Спичу 10. XII 1674. године.

² Током XVII и XVIII па и почетком XIX вијека настало је у Боки више књижевних дјела на народном језику чији су писци католички свештеници.

³ Поред осталих, као нарочити поборник народног језика, народне пјесме је сакупљао и надбискуп Андрија Змајевић. Неки од бокељских католичких свештеника су и пјевали у духу и по угледу на народне пјесме (Иван Крушала, „Перашки бој 1654“).

⁴ Млетачке власти у Котору предале су которским православцима 1657. године католичку цркву Св. Луке, која је саграђена још 1195. године. (Види о томе детаљније мој чланак „Повод и посљедице једне посланице владике Саве православцима у Котору“, Историјски записи, св. 3—4 за 1959, стр. 188).

штају његовање књижевности на народном језику, који у толикој мјери занемаре да је четрдесетих година XIX вијека, према једном извјештају, ситуација била таква да „от настојашчих римских свјашчеников здјејшних предјел ни једин знајет читати с кириловим буквама, ни оними писати“⁵ и, што је још горе, да „они у презрењу держу јазик илирически,⁶ а најпаче буквицу нашу“.⁷

Которско и остало бокељско племство је, и поред доминације латинског па затим италијанског језика у културном животу и школовања на страни, давало током вјекова доказе о својим словенским осјећањима и у свом, истина оскудном, књижевном стваралаштву на народном језику.⁸ Али је ово племство у првој половини XIX вијека било готово сасвим изумрло.

Градска интелигенција из редова богатијих пучана, која ће почетком XIX вијека потпуно замијенити племство у вођењу културног живота своје средине, без обзира на вјерску припадност, васпитавана у туђинским школама са италијанским језиком као наставним, била је потпуно прожета западном цивилизацијом и духом, а што је најгоре дотле је занемаривала народни језик, тако да се он и у њеним кућама рјетко чуо. Истина, свијест о словенској припадности није ни код ове интелигенције потпуно ишчезавала, јер су њу, поред језика, иако од ње занемареног али увијек живог у народу, подржавали: свијест о поријеклу, увијек жива традиција о некадашњој дуготрајној до-

⁵ Епархијски архив у Котору (ЕАК), фасц. 1845, К бр. 100.

⁶ За наш народни језик у старијим списима најчешће се јавља назив „српски“, али се понекад наилази и на израз „илирски“; исто тако и у документима писаним на латинском и италијанском језику јављају се оба израза, који се негде потпуно изједначају: „lingua illirica ossia serviana“. Некад, преведећи српски текст у којем стоји „српски језик“, италијански преводилац употрејеби „lingua illirica“; тако у једном документу текст „... ни разумјети друго слово него српско“ преведен је са „non potiamo leggere che il solo illirico“ (ДАК, УП, фасц. 132, стр. 174 и 176). А има и обрнутих случајева; када у италијанском тексту стоји „serbo“ или „serviano“, у одговарајућем српском стоји „илирски“ или „илирически“. У документима XIX вијека, поред наведених израза, за наш народни језик се наилази и на друге као „lingua slava“, „lingua slavo-dalmata“, „lingua serbo-dalmata“, „lingua slavo-serba“, са одговарајућим преводима на наш језик. Назив „српско-хрватски“ у которским списима јавља се тек седамдесетих година XIX вијека, и то упоредо са називом „српски“.

⁷ ЕАК, 1845, К бр. 100.

⁸ Иако је из редова которских племића током вјекова било више њих који су се бавили књижевним радом на латинском и италијанском језику, извјестан број је своја књижевна дјела објављивао и на народном језику. Илија Загури, припадник једне од најстаријих которских патрицијских породица, објављивао је на нашем језику своја дјела још 1559. и 1560. (Simeone Ljubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna, 1856, стр. 314). Которски племић Јеролим Пима је у првој половини XVII вијека пјевао на народном језику (Lodovico Zuccolo, *Discorsi dell'onore...*, Venezia, 1623, стр. 1). Највећег которског хуманистичког пјесника Ivana Bona de Boliris-a, како сам каже, надахнуле су „илирске“ музе.

мањој владавини Немањића у Боки, националне, крвне и вјерске везе са сусједном Црном Гором, народни обичаји, који су, и поред њиховог сузбијања од стране туђинских власти,⁹ увијек перси-стирали, и народне пјесме, које су се стварале и у самој Боки, тако да однарођавајуће тежње туђинских власти, иако користећи кроз школовање и администрацију једно моћно средство — туђински језик, нијесу могле имати пуног успјеха ни код вишег друштвеног слоја. Штавише, како ћемо касније видјети, баш ће се људи из редова градске интелигенције јављати у даном тренутку као жестоки поборници српског језика и ћирилице иако су га многи од њих тако слабо познавали да су и онда кад су се залагали за српски језик и народну културу међусобно говорили и кореспондирали италијански да би се боље разумјели, а само понеки од њих је био у стању да се потпише српским језиком.

Сем у градовима, италијански језик је био доста развијен и у оним приморским насељима код којих је поморство било јаче развијено, као нпр. у Прчању, гдје су преко трговачких веза пенетрирали и странци од којих су се неки трајно насељавали. Истина, у Доброти, која је у поморству била равна такмац Прчању, ствар је стајала знатно боље, највише захваљујући чињеници да је Доброта била готово искључиво насељена Црногорцима који су непрекидно у њу силазили и у њој се трајно насељавали, тако да можемо тврдити да је по поријеклу становништва Доброта најчистије црногорско насеље у Боки, црногорскије од сусједног Ораховца, гдје је пенетрација Херцеговаца у старије вријеме била јача. Насељеници Доброте још од самог почетка њеног насељавања били су у свакодневном родбинском и трговачком контакту са становништвом из свог непосредног залеђа, па су се због тога у њој, поред народног језика, више његовали и народни обичаји — укључујући и крсну славу коју су Доброћани и послје прелажења у католичку вјеру упорно славили — и народне пјесме. У Доброти је и раније, а нарочито током XIX вијека, стварана и умјетничка књижевност, истина веома скромних квалитета, на народном језику. Нешто од ове књижевности је и објављено.¹⁰ Кад томе додамо и оно што се сачувало у рукопису и узмемо у обзир велики број добротских помораца који су углавном писали лирске пјесме, можемо слободно рећи да је, иако незнатне умјетничке вриједности, књижевност на народном језику у Доброти била, почев још од XVII вијека,¹¹ трајно његована.

⁹ Види мој чланак „Став туђинских власти према народним обичајима у Боки Которској“, Гласник Етнографског музеја на Цетињу, књ. 2, стр. 171—187.

¹⁰ Види Милош Милошевић, Извор Качићеве пјесме о Марку Ивановићу из Доброте, Споменик CV SANU, стр. 99—117; и Неке поморске теме из старе лирике Доброте, VI годишњак Поморског музеја у Котору, стр. 109—130.

¹¹ Исти, Неке поморске теме из старе лирике Доброте, стр. 109.

Из релативно обимног писања Доброћана на народном језику можемо дедуцирати и постојање солиднијих приватних школа у којима се настава изводила на српском језику.

У иначе малобројним мјесним јавним основним школама у Боки, у којима је наставни језик био италијански, српски језик ће почети да пенетрира кроз наставу православне вјеронауке, која ће почети да се уводи тек у четвртој деценији XIX вијека. У которској вишој¹² основној школи први наставник православне вјеронауке био је Вук Поповић, познати сарадник Вука Караџића, који је у том својству постављен 6. августа 1834.¹³ Иначе, докле су и православна дјеца присуствовала часовима католичког катихизиса.

Са увођењем православне вјеронауке нужно се увело, наравно само за православну дјецу, и учење српског језика у бокељским италијанским школама. За извођење ове наставе бокељским православним катихетама били су потребни не само катихизиси већ и српски буквари, а и други текстови; тако су, увођењем православне вјеронауке, у ове школе почеле да улазе и српске књиге. Ускоро, већ 1836. године, за потребе ове и друге наставе Бокељи су (ми бисмо, иако за то немамо никакве документације на коју бисмо се могли ослонити, рекли на подстицај Вука Караџића, који је у интервалу новембар 1834 — мај 1835. боравио у разним мјестима Боке у више наврата и долазио у контакт са многим Бокељима који су му сервирали богати бокељски фолклор, а који је он вјешто сакупљао, упознавши се тада и са бокељским говором и то тако да је нешто касније, јула 1836, у предговору своје књиге пословица, тврдио „да никако мјесто у народу нашем није тако важно ни знатно за језик наш као Бока“) ¹⁴ тражили да се „разни српски текстови и уџбеници за православну дјецу који су штампани на славеносербском језику, који та дјеца не разумију, донесу и штапају на српском језику који је у општој употреби, задржавајући ћирилска слова“.¹⁵ Преносећи старијој власти ово тражење Бокеља, неколико дана прије 12. септембра 1836, херцеговска претура је тврдила да је ово у ствари „мишљење и општа жеља у Которском округу и Херцеговском срезу“ („... opinione e desiderio comune in questo Circolo e Distretto ...“) ¹⁶

Херцеговска претура је, и поред горњег сазнања о „општој жељи“ Бокеља у односу на замјену славеносрпског језика језиком којим је народ говорио, како у школским књигама тако и у

¹² Поред трогодишњих основних школа, које су се називале нижим, постојале су у градовима и више, шестогодишње школе, али са четири разреда, од којих су се први и четврти дијелили на нижи и виши одсјек.

¹³ Марко С. Николић, Вук Поповић — сарадник Вука Караџића, Стварање, св. 11 за 1952. годину, стр. 700.

¹⁴ Миодраг Поповић, Вук Стеф. Караџић, Београд 1964, стр. 274.

¹⁵ ЕАК, 1936, прилог у бр. 102.

¹⁶ Исто.

другим текстовима, ипак званичним путем претходно (30. августа 1836) тражила и мишљење провикара далматинског епископа за Боку Которску, Макарија Грушића.¹⁷ Овај је, сигурно плашећи се виших црквених власти које су пратиле раније Вуково кретање по Боки и по дубровачком крају, а за које је знао да се непријатељски односе према његовој борби за побједу народног језика у књижевности, 6. септембра одговорио: „Ми имамо нашег господина митрополита Стефана Стратимировића у Карловцима, који је поглавар наше вјере и наше православне младежи, те овај Викаријат у овом предмету обавјештава да ми не можемо примити било коју штампану књигу која није прошла кроз цензуру горереченог господина митрополита Стратимировића“.¹⁸

О садржини горњег одговора провикар Грушић је обавијестио 26. августа (7. септембра) Далматинску епископију,¹⁹ која је Грушићев одговор Херцеговској претури одобрила 2/14. октобра, у овој форми: „Ви сте добро отговорили тамошњој ћесаро-краљевској претури поради језика и измјењенија књига школски; и тако свагда у подобнима вашим случајима владати се имате. И Ординаријат овај морао је у исто вријеме високому Говерну от своје стране от том мнијеније своје казати, и рекао је, подобно вам, да дјело то сам Ординаријат без господина митрополита нашег ријешити не може“.²⁰

Наравно, због оваквог става православне цркве „општа жеља“ Бокеља није могла бити удовољена. Али, иако је црква стала на пут овој жељи чије би остварење олакшало и убрзало ширење српске просвјете у Боки, она ће се ипак залагати, и то упорно, за оснивање српских основних школа у Боки и борити се да и постојеће италијанске школе постану српске.

Ускоро последије првог успјеха, тј. увођења наставе православне вјеронауке у италијанским основним школама у Боки,²¹ што је, с обзиром на то да је у њима био већи број православне дјеце, представљало, истина, почетни али јак корак у понародњавању ових школа, аустријске власти су крајем 1836. намјеравале да бокељске јавне основне школе директно потчине контроли которског католичког бискупа, што је, по мишљењу православаца у Котору, на чијем челу је стајао протопрезвитер Јаков Поповић, значило не само угрожавање православне вјерске наставе већ и националног карактера православних ученика. На ову намјеру протопрезвитер Поповић је енергично реаговао како

¹⁷ ЕАК, 1836, бр. 102.

¹⁸ ЕАК, 1836, прилог у бр. 102.

¹⁹ ЕАК, 1836, омот II, бр. 139.

²⁰ ЕАК, 1836, бр. 128.

²¹ Истина, у неким таквим школама то није одмах услиједило. Тако се у будванској још 1838. обављала само настава католичке вјеронауке, којој су били обавезни присуствовати и православни ученици. Тек пошто су они августа 1838. одбили да уче такву вјеронауку, била је и у овој школи уведена настава православне вјеронауке (ЕАК, 1838, бр. 119).

у својим дописима Далматинској епископији,²² тако и у свом акту од 19. октобра 1836, адресираном аустријским политичким властима у Котору. Иако у овом посљедњем умјереније него у дописима својим старијим црквеним властима, у којима пријети да „наша дјеца неће сљедовати школе ако не буде имати исто взираније и наш ординаријат“, он ипак и овдје каже да би било „веома болно за православце ако би бискуп Павловић преузео инспекцију над наставом православне дјеце“, а затим, тврдећи да „познаје дух православаца у Боки, који сачињавају више од двије трећине становништва“, тражи да школе и даље остану директно потчињене аустријским управним властима.²³

Можда је и горња Поповићева представка, поред корака које је у истом смислу, нарочито с обзиром на православну већину, сигурно била предузела и Далматинска епископија, утицала на одлагање у односу на Боку већ донесене и у Далмацији спроведене одлуке аустријских власти, која је, уосталом, важила за све основне школе у царевини.

У Боки је предња одлука била спроведена тек 1838. године и то пошто је јуна мјесеца дошао у Котор школски покрајински инспектор из Задра, који је том приликом, по налогу гувернера Далмације, обавијестио протопрезвитера Поповића да пошто су већ све основне школе у монархији под инспекторатом епископа, то морају бити и бокелске.²⁴ Овом приликом је Поповић захтијевао од поменутог инспектора да се повећа број часова православних катихета и да се предвиди да два дана у седмици они обучавају дјецу у читању и писању на српском језику.

Надајући се да ће Далматинска епископија још нешто моћи да уради да се осујети поменута одлука аустријских власти, Поповић је и даље упорно тражио од ње да интервенише: „Не пустите убо да овај епископ буде сам имати умјешанија у школама кромје нашего, или нека остану оне као и до сада, или нека и наш епискуп, као и њиов, има имати дирикта, за дати мира овом народу нема што образ²⁵ давати друга мјеста према овој околини која је слободна от стерпливости“.²⁶

Али, и Поповићево залагање код мјесних аустријских власти и интервенције Далматинске епископије код старијих власти нијесу имали никаквог успјеха: бискуп Стјепан Павловић-Лучић је преузео надзор над свим бокелским јавним основним школама и њима је администрирао преко свог „*canonico scolastico*“.

Промјена која је настала у администрирању основних школа осујетила је још раније предузете кораке неких бокелских мјеста у циљу оснивања српских основних школа. Тако су потпуно

²² ЕАК, 1836, бр. 161.

²³ ЕАК, 1836, прилог бр. 2 у бр. 161.

²⁴ ЕАК, 1838, бр. 105.

²⁵ У смислу: узор, примјер.

²⁶ ЕАК, 1838, бр. 105.

пропала и настојања Рисанске општине која су код аустријских власти била наишла на разумијевање; штавише, те власти су у преписци са Далматинском епископијом већ испитивале и могућност премјештања Вука Поповића у Рисан и његовог постављења за учитеља српске основне школе у Рисну.²⁷

Осујетивши оснивање рисанске и других српских школа у Боки, бискуп Павловић је радио на оснивању италијанских школа. Поред већ раније постојећих оваквих школа, прва је била отворена у Рисну крајем 1844. О томе је протопрезвитер Поповић 22. децембра по ст. кал. овако обавијестио свог надлежног епископа: „Почитујем за должност моју извијестити тај високопр. епископат што се ради овдјена у предмету наука. У Рисну јест одлучено и заведено већ училиште римско, гдје надах (се) и пристојаше да буде наше; гдје је народ вес от нашега благочестија. По мојему разсужденију слабому держим отровно оно училиште, а најпаче неправедно да у једном обществу цијелом благочестија нашего, кром једне фамилије иног исповиједанија, имају се наша дјеца чуждем језиком учити“.²⁸

Одмах послије Рисна отворена је италијанска школа и у Кутима, што је такође изазвало чуђење далматинског епископа Јеротеја Мутибарића, изражено у његовом допису Јакову Поповићу од 18. јануара 1845: „Уразумјели јесмо да се у Кутима завела не наша сербска, као што смо ми желили, но италијанска елементарна школа, које нам дивно јест . . .“²⁹

Послије горњих, услиједило је током 1845. године отварање и по другим бокелским мјестима италијанских школа, као у Луштици, Кртолима и Каменарима.³⁰

Кад је дошло на ред, током исте, 1845. године, отварање италијанских школа у Топлој и другим мјестима херцегновског среза, народ се успротивио и протествовао код епископа Мутибарића. У протестним дописима сеоских главара Бијеле, Мојдежа, Кута, Кумбора, Пода, Требесина, Мокрина и Сасовића, као и пароха Топле и Крушевица, поднесеним у времену од 22. јуна до 18. јула 1845, углавном стоји: да је вијест о оснивању италијанских школа у овим мјестима изазвала „веома велику узнемиреност“ (*nacque una grandissima inquietudine*) због тога што се дјеца неће обучавати на „српском већ на страном језику“; да учење страног језика прије него што савладају „свој матерњи језик дјецџ не доноси никакве користи ни части“; да се нипошто неће прихватити италијанске школе; да се дозволи паросима да они одржавају школу на српском језику док се не оснују јавне српске основне школе; да се издјејствује отварање српских школа у којима ће учитељи бити српске народности и вјере, који ће за-

²⁷ ЕАК, 1837, бр. 144.

²⁸ ЕАК, 1844, бр. 250.

²⁹ ЕАК, 1845, бр. 10.

³⁰ ЕАК, 1846, бр. 53.

висити од православног епископа и који ће бити оспособљени да наставу воде на српском језику итд.³¹

Добивши горње представке, епископ Мутибарић их је 5. августа спровео далматинској влади у Задру са својим попутним актом у којем каже да се придружује жељама бокелских сеоских главара и пароха, те моли владу да се заузме код бечког двора да се одобри оснивање српских школа према предлогу који је он поднио још 19. августа прошле године.³²

Горњим одлучним отпором успјело се осујетити даље оснивање италијанских школа; штавише, на енергично тражење, од 17. октобра 1846, пароха и главара, била је укинута и италијанска школа у Каменарима, чији је учитељ убрзо био премјештен у Тиват.³³ Ускоро, 25. новембра 1846. по ст. кал. била је у Каменарима отворена српска основна школа.³⁴

На представку епископа Мутибарића, која је, како смо горе навели, била упућена 19. августа 1844, тек је 21. октобра 1846. била донесена царска одлука која је одређивала:

1) да се православцима у Далмацији не праве сметње у оснивању својих основних школа у парохијама ради обучавања дјеце оба пола ако одговарајуће општине располажу средствима за њихово дотирање;

2) да се у овим школама за наставнике постављају припадници православне вјере;

3) да се ове школе, као ниже основне, имају састојати од два разреда, са подјелом првог разреда на два одсјека (нижи и виши);

4) да наставни предмети у овим школама буду исти као и у нижим основним школама уопште, а ако би епископ желио да дода припремне вјежбе за црквену службу, не смију се у томе правити никакве сметње;

5) да се настава има обављати на језику краја у којем се оснива школа, а пошто је у неким мјестима језик италијански а у неким српски (!), треба настојати да се предвиде уџбеници на оба језика;

6) да се исти критеријум примијени и у односу на писмо којим ће се штампати уџбеници и којим ће се служити у учењу писања, али да се учење и употреба латиничких слова не уводи на силу у српским основним школама, већ да се, ако би се поједине општине показале вољне, та настава уведе као споредна;

7) ако се нађе за потребно да се у некој општини оснује једна виша основна школа за православце, у тој школи ако би језик мјеста био српски, мораће се, уз прописане предмете за такве

³¹ ЕАК, 1845, бр. 140.

³² ЕАК, 1845, прилог у бр. 140.

³³ ЕАК, 1846, бр. 53 и 1847, фасц. II, бр. 38.

³⁴ ЕАК, 1847, фасц. II, бр. 82.

школе, „додати и настава на италијанском језику“ (... aggiungere alle materie prescritte per una tale scuola anche l'insegnamento nella lingua italiana).³⁵

На основу горње одлуке у Боки се убрзано почињу отврати српске основне школе у разним мјестима, а постојеће италијанске у Кутима, Баошићу, Рисну, Луштици и Кртолима биле су ликвидиране са школском 1846/47. годином.³⁶

Међутим, остале италијанске школе у Боки (у Котору, Будви, Херцег-Новом, Перасту, Прчању итд.) и даље су задржане и над њима се настављала администрација которског бискупа. Српске ниже основне школе и помоћне основне школе налазиће се под надзором Далматинске епископије која је још прије доношења царске одлуке од 21. октобра 1846. била декретирала (1/12. јула 1846) своје среске школске инспекторе. Пошто се Бока тада дијелила на три среза, била су постављена и три инспектора, и то за которски срез протопрезвитер Ј. Поповић, за будвански јеромонах Инокентије Павловић, а за херцеговски савински игуман Теофил Стефановић.³⁷

У ово вријеме епископ Мутибарић се нарочито залагао за оснивање „спомогателних“ школа у оним мјестима у којима „народна школа не сушествује“,³⁸ као год и за превођење на српски језик школских италијанских књига за „школе које су већ основане или стоје пред оснивањем“.³⁹

Поменути царски декрет у својој седмој тачки је предвиђао могућност оснивања и више основне школе за православце, али под већ наведеним условима, чија је иначе непрецизна стилизација пружала могућност троструке интерпретације: 1) да се уз прописане предмете дода и учење италијанског језика, 2) да се настава изводи на италијанском језику и 3) да се настава за једне ученике изводи на српском, а за друге (који би у „школама за православце“ били у мањини) на италијанском језику. У сваком случају ова одредба царског декрета није могла послужити као чврст основ у циљу претварања которске италијанске више основне школе у српску и поред тога што је језик мјеста српски.

Пошто мали број часова православне вјеронауке (свега четири седмично, док католичке шеснаест) у италијанске основној школи у Котору није омогућавао и успјешно учење српског читања и писања, дјеца су похађала и приватне школе српског језика. За вођење једне такве школе клерик Тодор Поповић је 12. априла 1848. тражио специјалну дозволу.⁴⁰

Увођење православне вјеронауке у которској италијанској школи, за чије су савлађивање дјеца била присиљена да школ-

³⁵ ДАК — фонд „Општина Котор“ (ОК), фасц. XI, 112.

³⁶ ЕАК, 1847, К бр. 31.

³⁷ ЕАК, 1846, бр. 117.

³⁸ ЕАК, 1846, бр. 119.

³⁹ ДАК — ОК, фасц. XI, 260.

⁴⁰ ДАК — ОК, фасц. XI, 288.

ски уче свој матерњи језик, а затим оснивање српских школа на подручју которског округа, подстакло је многе которске грађане да се заузму за увођење српског језика као наставног и у вишој основној школи у Котору. Повод за једну њихову врло енергичну акцију у том смислу представљаће декрет аустријског Министарства просвјете од 2. септембра 1848, који у својој првој тачки одређује: „У народним школама, под којима се сем нижих имају подразумевати и три разреда виших (основних — Сл. М.) школа, од сада па унапријед настава ће се изводити на матерњем језику ученика. Оваква настава треба одмах да почне „уколико се не би наишло на неку сметњу у односу на својства учитеља или ученика, и у противном случају имају се предузети без одлагања потребне мјере за спровођење ове одлуке, тако да се она примијени почев од наредне школске 1848/49. године, уколико се не би појавиле несавладиве препреке, барем у нижим основним школама и у првом разреду виших (основних) школа“.⁴¹

Чим је од свог епископа добио препис горњег декрета, Јаков Поповић, сада (од 7. јануара 1847) провикар далматинског епископа за Боку Которску,⁴² тражио је у вези с њим детаљне информације и истовремено износио своје становиште у односу на примјену његове главне одредбе. Он сматра да се у духу горњег декрета мора у свим бокелским школама, укључујући и которску вишу основну школу, завести настава на српском језику, јер „Кастелно материна језика то је познато да у Боки јест српски матерњи језик, то овај мора се вообшче, без разликости вјере, и учити по смислу рјешенија Министеријума, а упоред овога нужно је пак и италијански ради мореплователства. Нико не може опровергнути или противорјечити да није амо сербски материн језик; зато дакле по свима школама морају се завести наставленија како језиком тако и буквама сербским (кириловим), инако бити ће како и прво“.⁴³

У истом допису (од 17/29. октобра, адресираном епископу Мугибарићу) проковић Поповић приказује и реакцију коју је у италијанским которским круговима изазвао декрет од 2. септембра: „Доказато ми је да од стране Латина инспектори и директори сљедоваће школе како што су до сада биле водиме, а ове управе што су дошле говору да то јест пројект и који није добро изјашњен, зато до другог бистријег изјашњенија неће у дјелствију привести. Колико пак чујем да ће они представити да по градовима јест италијански матерни језик; из овога закључити се може да хоћу оповерћи право мишљење министеријално, а свегдашњу злоћу своју и отров влијавати у народу и попрати (!) настојашчу јединакост и народност“. Затим Поповић наводи и друге разлоге који ће ометати брзу примјену наведене одредбе у Боки: „Будући да су амо многи мјатежи измежду њекије ко-

⁴¹ ДАК — ОК, фасц. XI, 435.

⁴² ЕАК, 1847, бр. 110.

⁴³ ЕАК, 1848, бр. 104.

муна и народи узнемирени, ове године не може се ништа ново завести. Мало ће сљедовати и школе које су биле, а изнова ни мислити није да се заведе што дотле док Беч не сједе на миру, јербо народи како што чују да се у Бечу ради, тако одма разсужденија и мисли другојачије мјењају, да у колебању ума свога всегда јесу“.

Упоредо са нарочитом ангажованошћу Ј. Поповића, који је и у својству провикара и школског реског инспектора био по горњем предмету у честој кореспонденцији како са потчињеним му свештенством тако и са претпостављеним епископом, показује се и посебна активност многих которских грађана. Једна делегација ових је, одмах пошто је сазнала за садржину декрета од 2. септембра, отишла код директора више основне школе у Котору и од њега тражила да спроведе одредбе овог декрета, али је он одговорио да, пошто је школа потчињена которском бискупу, не може сам донијети одговарајућу одлуку, већ да ће захтјев которских грађана доставити поменутом бискупу.⁴⁴

Иста делегација је затим отишла код бискупа Павловића. На њен захтјев „бискупов одговор је био негативан уз напомену да он не може заводити никакву новотарију и да је већ проследио пресвијетлој Влади извјештај школске дирекције“.⁴⁵ Увјерена да је његов негативан одговор уследио због његовог личног негодовања према њеном захтјеву, делегација је своје утиске о овом католичком бискупу резимирала у овој форми: „Пошто нам је добро познато да се гореречени прелат показао у свакој прилици против наше народности, постоји разлог да се претпостави да ће његови предлози бити у опречности са истинским и праведним жељама народа, то јест да се заведе настава на матерњем језику“.⁴⁶

Озлојеђени али не и обесхрабрани ставом которског бискупа, наведени которски грађани се одмах обраћају Которској општини, пред чијом управом су 8. новембра поднијели заједничку изјаву регистровану у записнику. У веома опширном акту од 10. новембра, којим спроводи Окружном начелству у Котору ову изјаву, Општина наводи: да су которски православици и неки католици изјавили да је како у самом Котору тако и у читавој Боки матерњи језик српски који се пише ћирилским словима, „која су најприкладнија за његово писање и изговарање“; да су у циљу спровођења декрета од 2. септембра били већ код директора которске више основне школе и которског бискупа; да су тражили да се још у току школске године уведе у првом реду настава на српском језику са ћирилским словима; да су нудили за учитеља православног свештеника Константина Јовановића, свршеног педагога; да су тврдили да ће се старати о набавци школских књига писаних ћирилицом „пошто ничему не

⁴⁴ ЕАК, 1848, прилог у бр. 110.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто.

служе садашње школске књиге на два језика, тј. на италијанском и српском са латиничким писмом; да се на овај начин потпуно елиминишу једине двије сметње за непосредно увођење наставе на српском језику. Затим се наводе, нама већ познати, предузети кораци код директора школе и бискупа, те се каже да су се, услед негативног одговора ових, поменути грађани обратили Општини да би она интервенисала код старије власти ради удовољавања њиховом захтјеву, и то што је могуће прије јер да су одстранили своју дјецу од постојеће школе док се не удовољи њиховом праведном тражењу.

Послије горњих навода, Општина у истом попратном акту тврди: да не постоји сумња да је матерњи језик у Котору и Боки српски, те да се он на основу декрета Министарства просвјете има увести као наставни језик у которској вишој основној школи; да је, иако је неопходно увођење српског језика као наставног, који је до сада био занемарен због непостојања једне посебне школе, Општина исто тако заинтересована и за наставу италијанског језика, који је језик администрације, трговине и поморства, што представља главни извор живота Боке, која је повезана са свим крајевима свијета, а сем тога италијански језик је потребан и оним ученицима који желе да наставе школовање у гимназијама, лицејима и универзитетима; према томе, потребан је свим Бокељима уопште; да је, да би се омогућила настава на српском језику, уз задржавање италијанског језика као предмета, а пошто садашњи наставници нијесу способни да предају српски, потребно само обезбиједити учитеље који су у стању да одржавају наставу на овом језику са ћирилским писмом, „које је заиста најпогодније за писање и изговарање овог језика“; да је потребно штампати школске књиге са ћирилским писмом; да трошкови плаћања наставника и штампања потребних књига не би много теретили државу, која не би требало да то одбије кад се ради о једној ствари „толико корисној за народ“; да „пошто је праведна жеља ових становника да се одмах заведе настава српског језика, како се не би губиле многе предности, они су одлучили да своје синове даду у једну приватну школу, са великом штетом за државну школу, ова Општина понизно моли да се прихвати наведени захтјев и предлаже да се, како би се отклониле све препреке, постави макар привремено за учитеља српског језика свештеник Константин Јовановић, као и да се прихвати понуда грађана да сами набаве букваре, који би за ову годину били довољни за наставу у првом разреду“. На крају Општина моли Окружно начелство да што је могуће прије достави овај захтјев далматинској влади.⁴⁷

Одлучност которских грађана у борби за увођење српског језика као наставног била је таква да се провикар Поповић плашио да она не поприми карактер отвореног бунта. Он у свом до-

⁴⁷ ДАК — ОК, фасц. XI, 442.

пису епископу од 28. окт./9. нов. 1848, поред детаљног описивања акције которских грађана, коју, иначе, нарочито заступа код старијих црквених власти, каже и ово: „Оваквој ревности и хотјењу ја сам от моје стране њих похвалио и благодарио, и паки препоручио да ревнују како су започели, но само студеном главом и дутом правим без хлопота и мјатежа“.⁴⁸

Окружни начелник Стефан Дојми је одмах прослиједио представнику Општине од 10. новембра далматинској влади, али пошто је у међувремену услиједио одговор ове владе на извјештај који је раније био поднио которски бискуп, он је у свом допису Општини од 16. новембра, не задржавајући се на садржају представке Которске општине, већ само тврдећи да ју је одмах прослиједио, захтијевао од ње да, у духу тражења далматинске владе, сазове општинско вијеће које треба да у овом предмету да своје мишљење⁴⁹

На сједници општинског вијећа од 27. новембра, одржаној под предсједништвом Мата Нетовића, предсједника Општине, а у присуству окружног начелника, последије реферата који је поднио Станислав Стефановић, општински присједник, у којем су детаљно наведене познате нам чињенице, био је донесен закључак: да се још у текућој школској години уведе настава на народном језику у оба одсјека првог разреда, с тим да се задржи и настава италијанског језика; да се, у случају да досадашњи учитељи ова два одсјека не би познавали српски језик и ћирилично писмо, старијим надлежним властима предложе поп Константин Јовановић за привременог учитеља вишег одсјека и богослов Тодор Поповић за учитеља нижег одсјека првог разреда; да се за текућу школску годину прихвати понуда которских грађана да снабдију ученике потребним књигама. Овај закључак је био једногласно прихваћен како од општинских вијећника православне тако и оних католичке вјере.⁵⁰

Још истог дана одржавања горње сједнице Општина је званично обавијестила Окружно начелство о донесеним закључцима, приложивши записник у цјелини.⁵¹

О горњим закључцима је, такође истог дана, 15/27. новембра, обавијестио епископа Мутибарића провикар Поповић, који, поред осталог, у овом допису каже: „Ако се буде одобрити у овој школи да се уведе наш језик, то држати се може да ће и по свим прочима у овом Окружју; и преже нежелли буде се одлучити, мислим да ће бити заискато мнијеније Вашего Високопреосвјашченства, и начин каквим имају се управљати учитељи. При питању таковом препоручујем и препокорно молим задржите

⁴⁸ ЕАК, 1848, бр. 110.

⁴⁹ ДАК — ОК, фасц. XI, 447.

⁵⁰ ДАК — ОК, фасц. XI, 452/1.

⁵¹ ДАК — ОК, фасц. XI, 447/1.

права Ваша да једном пресејече се узор злобни(х) противниках нашега православља, језика и народности“.⁵²

Окружни начелник Дојми, незадовољан одлуком Которске општине, која је имала да италијанску основну школу у Котору, која је сматрана и називана „главном школом“, претвори у српску, не чекајући какав ће став према тој одлуци заузети далматинска влада, а позивајући се на један њен ранији декрет, тражи од Општине „да се обрати надлежним школским властима, којима је још раније било препоручено да се дјеца обучавају у (а не: на — Сл. М.) свом језику, са питањем да ли то може привремено и приватно вршити предложени православни свештеник К. Јовановић“.⁵³

Изненађена оваквим дописом, Општина је одговорила да остаје при својим ранијим предлозима који су у складу са њеним одлукама и жељом народа.⁵⁴

Иако са пуно скепсе, Општина се 1. децембра обратила которском бискупу, као надлежној школској власти, у вези са ангажовањем учитеља који ће обављати наставу на српском језику у првом разреду.⁵⁵ Бискуп је, иако су не само захтјеви которских грађана већ и одлука Которске општине били сасвим јасни, одговорио тако да се тражило само увођење обучавања ученика у читању и писању српског језика, „а да се не наноси никаква штета настави на италијанском језику“. Он се саглашава да таква настава српског језика буде уведена, али само за православну дјецу „јер је она само њима корисна“. Да би се остварила „ова идеја“ он сматра да би најбоље било повјерити овакво обучавање српског језика у „главној школи“ православном катихети Вуку Поповићу, „човјеку способном да обавља ову дужност“.⁵⁶

Како видимо, бискуп се није задовољио само незнатном концесијом у односу на далекосежно тражење грађана и Општине, већ је, предлажући Вука Поповића да, уз дужност катихете, узгредно учи православну дјецу српском језику, што је он иначе радио, очигледно хтио да, кад већ њега мора толерисати у потчињеној му школи, онемогући улазак у њу још једном српском учитељу.

Овако евазиван (да избјегнемо иначе адекватнији израз) одговор которског бискупа морао је много ексцитирати Которску општину чим је она својим дописом од 7. децембра, тврдећи да он „није у ничему одговорио на њену представку“, од њега тражила да то одмах, у току дана, уради.⁵⁷

На бискупов други одговор нијесмо наишли, али њега можемо дедуцирати из дописа Општине Окружном начелству од

⁵² ЕАК, 1848, 116.

⁵³ ДАК — ОК, фасц. XI, 453/1.

⁵⁴ ДАК — ОК, фасц. XI, 459.

⁵⁵ ДАК — ОК, фасц. XI, 453.

⁵⁶ ДАК — ОК, фасц. XI, 453/1.

⁵⁷ ДАК — ОК, фасц. XI, 455.

11. децембра, у којем стоји да је он, на основу једног извјештаја школске дирекције, изјавио да учитељи которске школе Vincenzo Gelcich и Paolo Iercovich познају српски језик, те да би се они могли користити и у настави српског језика. Општина, изражавајући своју сумњу у знање ове двојице, упорно остаје при ранијем предлогу и моли Окружно начелство да се оно заузме код далматинске владе да њен предлог буде прихваћен.⁵⁸

Послије веома честе преписке између Општине, Окружног начелства, далматинске владе, школских, католичких, власти, далматинског православног епископа и његовог провикара за Боку, у којој су једни стално заступали српски језик, а други настојали да то осујете, ствар се свршила тако што је школске 1850/51. године уведено учење српског језика у два одејека првог разреда више основне школе у Котору,⁵⁹ али је ова настава била повјерена католичком катихети. Како је она била јадна и послије неколико година, говори нам извјештај провикара Поповића од 27. марта/8. априла 1854, адресиран Далматинској епископији: „Што се тиче читања никад дјеца совершенно читати научити се неће доклегод не добију учитеља како у првој тако и у другој класи и то таквога који добро познаје језик српски и зна с кириловим писмени читати и писати, или управ учитеља од нашег језика који ће по свим класама нашу дјецу пратити и језику их учити, као што су и власти биле обећале таквога за нашу дјецу дати. А што су дали: римског катихету да нашу дјецу обучава у илирском језику; он не зна добро ни говорити, а писати и читати још мање... Учитељи прве класе од мањег и већег разреда дужни су почетке из нашег буквара дјеци предавати, учећи их срицању, читању и писању, али они тога не знаду јер ни сами учили нијесу, но тек онда када им се било заповиједило да морају дјеци нашој предавати у школи буквар, учили су се да упознаду писмена, а друго ништа, и зато само да би остали у свом звању“.⁶⁰

Которски провикар је још увијек узалудно преклињао Епископију да се заузме за српски језик,⁶¹ али кад су се напokon, послије тако дугог изигравања⁶² од стране како политичких тако и школских власти, которски православни грађани увјерили да

⁵⁸ ДАК — ОК, фасц. XI, 459.

⁵⁹ ДАК — ОК, фасц. XII, 324/1.

⁶⁰ ЕАК, 1854, бр. 67.

⁶¹ Исто.

⁶² Аустријске власти у Котору, фаворизирајући, наравно, увијек католичку цркву, изигравале су и друге одлуке старијих власти које би иоле повлашћивале православце. Тако нпр. аустријске власти у Котору нијесу спровеле ни царску одредбу од 18. априла 1850, која је одређивала да само у оним мјестима у којима католичко становништво представља већину, у данима католичких празника морају бити све радње затворене (ДАК — ОК, фасц. XIII, 109/1). Иако се тада на основу званичних пописа становништва доказивала апсолутна православна већина у Котору: децембра 1849 — православца 1011, католика 914 и јевреја 13 (ДАК — ОК, XIII, 109/6); децембра 1850 — православца 993, католика 895 и јевреја 13 (ДАК — ОК, XIII, 109/7), поменута царска одредба ипак није била спроведена.

се которска италијанска школа не може замијенити српском, они одлуче да оснују једну приватну српску школу, у којој ће се нарочито посветити пажња учењу српског језика. У ту сврху био је основан одбор од пет људи, који је на сједници од 20. авг./1. септ. 1854, којој је присуствовао и далматински епископ Стефан Кнежевић, одлучио да се „подигне и установи училиште славено-србског језика у овом граду од добровољни дародатеља овдашњи житеља“.⁶³ Одзив добровољних прилагача био је сасвим задовољавајући: 48 њих, који су се сматрали и утимељачима, дало је одмах укупан позамашан износ од 4.875 фиорина, од којег износа је створен фонд „из којег добитак ће се вадити, учитељи и најам куће плаћати и друге потребе за школу набављати“.⁶⁴

Пошто је, „да би таково важно и пренуждно дјело у дјејствије довело се“, била потребна дозвола од Далматинског намјесништва, одбор се већ 31. авг./12. септ. обратио епископу с молбом да он издјејствује ову дозволу.⁶⁵ Намјесништво је својим дописом епископу од 29. октобра 1854. дало своју сагласност за оснивање ове школе, али под условом да ученици школе обавезно похађају и которску главну школу.⁶⁶ О раду ове школе посебно ћемо говорити на другом мјесту; овдје се ограничавамо да кажемо само то да је она својом активном дјелатношћу много допринијела бољем изучавању српског језика од стране которске православне дјеце. Иако су, као што смо видјели, у настојању да се уведе српски језик као наставни у которској италијанској школи учествовали и неки римокатолици, њих нема међу оснивачима ове школе, нити ће је њихова дјеца похађати.

Кад је, последице једног дугог периода у којем су доминирали Метернихов па затим Бахов бирократски апсолутизам, када је свака иницијатива која је долазила од народа или његових представника не само унапријед била осуђена на пропаст већ је изазивала и подозрење, царском „дипломом“ од 20. октобра 1860. била „гарантована слобода“, вијећници Которске општине су са више наде него раније предузели разне иницијативе како на политичко-националном и економском тако и на просвјетном пољу. Тада ће у вијећу Которске општине опет доћи на ред акција за увођење српског језика. Последице претходних расправљања, Которска општина је у својој представи од 21. новембра 1862, адресираној министру и тајном дворском савјетнику Шмерлингу, тражећи оснивање више гимназије у Котору и детаљно образлажући потребу за њом, изричито захтијевала да наставни језик у тој гимназији буде српски: „Бокелји су Славени и као такви желе да буду васпитавани на свом језику... Та гимназија би морала бити основана на начин да наставни језик буде срп-

⁶³ ЕАК, 1854, бр. 179.

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ ЕАК, 1854, прилог у бр. 179.

ски“. А да би се прејудуцирао један од могућих елемената негативног одговора, у представи се каже: „Тврђење да би Бокелји могли, кад би то жељели, користити се гимназијама у Задру, Сплиту и Дубровнику било би неосновано . . . , јер сама помисао похађања једне талијанске гимназије, у којој је забрањен њихов матерњи језик, држи их далеко од тих школа“. ⁶⁷

У истој представи стоји да, уколико се не би одобрило оснивање више гимназије, буде основана барем нижа, „али увијек под условом да наставни језик буде српски“ (*Sempre però colla condizione che la lingua d' insegnamento sia la serba*). ⁶⁸

Послије дужег кореспондирања између „државног“ министарства у Бечу, Далматинског намјесништва, Окружног начелства у Котору и Которске општине, ⁶⁹ царском одлуком од 14. августа 1864. било је одобрено оснивање ниже реалне гимназије у Котору, ⁷⁰ а декретом Далматинског намјесништва од 27. септембра исте године фиксирани су и услови под којима ће се ова гимназија основати. Поред осталог, овај декрет је, у складу са поменутом царском одлуком, одређивао да наставни језик буде српски, а италијански да буде уведен као обавезан предмет у сва четири разреда. ⁷¹

Сазнавши за горњу одлуку, Општина је 25. октобра упутила Окружном начелству допис у којем тражи да се оно заузме код надлежних власти ради увођења српског језика као наставног у вишој основној школи у Котору. Поред осталих разлога, раније истицаних, нарочито је у овој прилици наглашена чињеница да је на основу „царске одлуке одређено да у гимназији која има да се оснује наставни језик за све предмете мора бити српски“, те да према томе исти наставни језик нужно мора бити уведен и у вишој основној школи. ⁷² Истим дописом се тражи не само увођење српског језика као наставног већ и да се уведе и настава српског језика као предмета ради његовог изучавања „на основу граматичких правила, као што се то ради у настави свих других језика“ (*con fondamento di regole grammaticali, come si pratica nell' insegnamento di tutte le altre lingue*). ⁷³

Док се Општина, успјевши — тада једина на нашем приморју — да се гимназија оснује тако да наставни језик буде српски, оправдано борила да исто постигне и у вишој основној школи, дотле је једна група которских становника, махом дошљака, аустријских службеника, настојала да осујети српски језик као наставни у гимназији која је требало да се управо

⁶⁷ Славко Мијушковић, Захтјев Которске општине из 1862. године за отварањем гимназије, Историјски записи, св. 1—2 за 1957. годину, стр. 312.

⁶⁸ Исто, стр. 313.

⁶⁹ ДАК — ОК, фасц. XXIII, 164 итд.

⁷⁰ ДАК — ОМ, фасц. XXVI, 350/3.

⁷¹ Исто.

⁷² ДАК — ОК, фасц. XXVI, 249.

⁷³ Исто.

оснује. У ту сврху је ова група људи, њих свега 21 на броју, 26. новембра 1864. предала Vincenzo-u Laukotzky-u, „савјетнику, генералном школском инспектору за Далмацију, организатору реалне гимназије у мјесту“, једну представку у којој се, поред осталог, нападају поборници српског језика приписујући им „слијепи национални фанатизам који, изгледа, хоће силом свуда да продре и тероризира, реметећи друштвени поредак...“ (... cieso fanatismo nazionale che, sembra, dovunque voler irrompere e terrozzare, collo scompiglio sociale...).⁷⁴ Ова група људи, која је само захваљујући которском бискупу, под чијом се директном надлежношћу, како смо већ истакли, налазила виша основна школа у Котору (али, срећом, не и гимназија за чије су се отварање вршиле припреме), а који се није освртао ни на више ранијих аустријских прописа који су омогућавали у срединама каква је била которска фаворизовање народног језика у основним школама, могла је имати задовољство да которска основна школа и даље буде италијанска. Зато су ти људи баш као главни аргумент за италијански језик као наставни у которској гимназији наводили чињеницу што је тај језик наставни у вишој основној школи: „Nella Capo-scuola di Cattaro la lingua d'insegnamento finora fu la lingua italiana, e quindi l'italiana dovrebbe essere anche quella del ginnasio reale“.⁷⁵

Са садржином горње представке поменути инспектор је одмах упознао окружног начелника Дојмија, а овај је позвао председника Општине да у вези с њом дâ своје мишљење. Председник је одговорио да не сматра да он сам треба да се изјасни о овом важном питању, већ је захтијевао да се то повјери вијећу Которске општине појачаном председницима и старјешинама главнијих општина которског округа.⁷⁶ Добивши сагласност за сазивање оваквог скупа у сједишту општине, председник је већ сјутрадан, 27. новембра, заказао вијећање за 30. новембар, на које је, сем вијећника Которске општине, позвао и представнике општина Херцег-Нови, Рисан, Пераст, Доброта, Прчањ и Будва.⁷⁷

На вијећању од 30. новембра, поред председника Стефана Јакшића и 23 вијећника Которске општине, присуствовали су и слједећи: Ђуро Војновић,⁷⁸ председник Херцегновске општине, Стефан Митров Љубиша, представник Будванске општине, Антун Висковић, председник Пераштанске општине, Александар

⁷⁴ ДАК — ОК, фасц. XXVI, 350/3.

⁷⁵ Исто.

⁷⁶ ДАК — ОК, фасц. XXVI, 350/2.

⁷⁷ ДАК — ОК, фасц. XXVI, 337.

⁷⁸ Познати бокелски политичар, рођен 1834. у Херцег-Новом. Гимназију је учио у Дубровнику, а универзитет у Падови и Вечу. 1867. био је изабран за посланика Далматинског сабора, у којем се налазио све до 1892. Од 1879. до 1892. био је председник овог Сабора. Он је био један од вођа у Народном покрету у Далмацији. За вријеме рата Црне Горе и Србије против Турске, 1876. године, налазио се у главном штабу књаза Николе. Умро је у Задру 1895 (Народна енциклопедија Станоја Станојевића).

Ђеловић, први присједник Рисанске општине, као представник председника ове Општине, Антун Ђуровић, председник Прчањске општине, и Видо Радовићић, председник општине Доброта. Вијећању је присуствовао и которски окружни политички комесар.⁷⁹

Пошто је председник Јакшић истакао као једину тачку дневног реда: „мјере које треба предузети у вези са представком коју су поднијели неки родитељи у циљу обављања наставе на италијанском језику у нижој реалној гимназији која се има отворити у овом граду“, и пошто је дао неколико уводних објашњења, био је прекинут у излагању од трећег општинског присједника Марка Стефановића, иначе једног од ријетких потписника поменутих представке чија се презимена завршавају на -ић, са примједбом да је, кад је дато право учествовања и одлучивања председницима и старјешинама других општина, требало то право дати и домаћинима породица града Котора, због чега захтијева да најугледнији међу њима буду позвани на вијећање. Овај Стефановићев захтјев подржали су вијећници Luca Pezzi и Florenzio Martinelli. У вези са расправљањем око овог захтјева развила се „жестока дискусија са незгодама које су навеле председништво да позове на ред господина Стефановића“. Председник Херцегновске општине, Војновић, уз позивање присутних да дискутују на парламентаран начин, а да би се окончала настала препирка, предложио је да се предлог Стефановића стави на гласање, што је било и прихваћено. Стефановићев предлог је постигао свега три гласа (Стефановић, Pezzi и Matarelli), а 26 гласова је било против.

По обављеном гласању председник је наставио своје прекинуто информативно излагање, а затим је на његово тражење секретар Општине прочитао представку од 26. новембра, чији је један препис био предат председнику Јакшићу од окружног начелника Дојмија. Послије читања ове веома опширне представке, са чијим смо се битним елементима већ упознали, узео је ријеч Стефан Митров Љубиша, који је истакао да представка садржи жустре и увредљиве изразе, који су, према његовом увјерењу, упућени општинским органима који су се залагали за оснивање реалне гимназије у Котору, па је због тога предложио да се против свих потписника подигне кривична тужба.

Послије дискусије која је настала у вези са Љубишиним предлогом, у којој је поред осталог било истакнуто и чуђење да се, поред осталих аустријских службеника, међу потписницима представке налази и полицијски комесар Carlo Sikorsky, за кога је речено да је требало очекивати да ће он, обављајући своју дужност, пријавити властима потписнике једне представке која има карактер памфлета, а не чак учествовати у њеном редиговању, председник Војновић је предложио да се Љубишин пред-

⁷⁹ ДАК — ОК, фасц. XXVI, 350.

лог допуни сљедећим амандманом: „Да се затражи од потписника представке једна изричита писмена изјава да у њој садржани отровни изрази нијесу циљали на општинске органе који су заговарали отварање гимназије, а да се тек у случају одбијања такве изјаве против њих устане тужбом у складу са предлогом народног посланика Љубише“. Овај предлог је био прихваћен са 27 гласова. И овај пут су само тројица гласала против.

Вијећник Лука Трипковић, осврћући се на „оштре фразе“, казао је да оне вријеђају Министарство просвјете које је „наредило“ да наставни језик у которској гимназији буде српски.

Затим је Љубиша поново узео ријеч и, поред осталог, дуже се задржао на својствима српског језика. Он је напао оне који су мишљења да је српски језик неспособан да послужи као наставни језик, нарочито осуђујући њихову намјеру да га „ујалове“. Даље Љубиша тврди да је „непоречна чињеница да је српски језик стварно способан да служи као наставни и да је у томе раван осталим језицима образованих народа“. На крају он предлаже да се у вези са захтјевом изнесеним у представи од 26. новембра не доноси никаква одлука јер да би то значило прејудуцирање одлука старијих власти, које су „повољне у односу на употребу српског језика као наставног у гимназији“, и то тим прије што речена представка није поднесена Општини од стране конституционих власти, а сем тога што је сачињена од „једне незнатне мањине која би жељела да парализује једну прецизну одлуку донесену административним путем“.

Саглашавајући се са овим Љубишиним предлогом, председник Војновић га допуња тиме што предлаже да се изрази захвалност цару што је одобрио оснивање гимназије са српским наставним језиком.

По извршеном гласању Љубишиног предлога са Војновићевим амандманом, констатовано је 27 гласова за, а три против. Истим бројем гласова је прихваћен и предлог председника Јакшића да у одбор за редиговање захвалнице цару уђу: Ђуро Војновић, др Вицко Верона и Стефан Митров Љубиша.⁸⁰

Иако је Љубишин предлог захтјевао да се одустане од мериторног одлучивања у вези са представком од 26. новембра, ипак је прихватањем тог предлога индиректно донесена и одлука која је негативно рјешавала захтјев из представке, јер је јасно да би број гласова који се одлучио против „незнатне мањине“, а за одлуку старије власти „повољну у односу на употребу српског језика“, био исти да се директно одлучивало о садржају представке. Према томе, Љубишин предлог, са Војновићевим амандманом, више је представљао омаловажавање саме представке и презир према њеним потписницима, него неко страховање да би одлучивање о захтјеву који је она садржавала могло стварно шкодити већ донесеној одлуци старијих власти.

⁸⁰ Исто.

У међувремену су се настављале припреме за отварање гимназије и њено инаугурисање је услиједило 7. јануара 1865.⁸¹ Школске 1864/65. године радио је први разред, а сукцесивно сваке године је школа нарастала за један разред.

Пошто је први директор Фрањо Колудровић још у току прве школске године оболио, замијенио га је у вршењу дужности католички катихета don Leone Martinelli. Он је на крају школске године, иако су сви ученици завршили разред, од којих само један са довољним успјехом, успјех школе приказао слабим и, како је то тврдио каснији директор которске гимназије Луко Зоре, „напртио сву кривицу народном језику којим се предавало“.⁸² Martinelli је и у свом допису Општини од 3. октобра 1865. као главни разлог „неуспјеха“ навео наставу на народном језику.⁸³

Свештенику Martinelli-у, без сумње потпомогнутом од которског бискупа иако се ингеренција овог није протезала на средње школе, пошло је за руком почетком 1865/66. школске године да уведе италијански језик као наставни.⁸⁴ Реаговање Општине је било брзо, али само дјелимично успјешно. Наиме, већ у току првог полугодишта поново је уведена настава на српском језику само за ове предмете: вјеронауку, географију и историју.⁸⁵

Пошто интервенција Општине код вршиоца дужности директора да се обавља и настава калиграфије са ћирилским словима није успјела, Општина се у ту сврху 8. јануара 1866. обратила Окружном начелству.⁸⁶

Martinelli-jev успјех, иначе одмах окрњен, био је сасвим привремен. О привремености овог успјеха говори и чињеница да је већ 25. јануара Општина, која се иначе није престајала залагати да се и у вишој основној школи у Котору уведе српски језик као наставни, била припремила предлог да се упути представка „државном“ министру којом има да се тражи увођење и у овој школи, као што је то већ у мјесној гимназији, српског језика као наставног, с тим да се „сем ћирилског учи и латинско писмо, задржавајући наставу италијанског језика као другог језика“.⁸⁷ Сем тога, истовремено је захтијevano да се за директора више основне школе постави човјек који „уз одлично познавање словенског, српског, језика доказује својим ранијим владањем и дјеловањем љубав према овом језику као и своју жељу да настава буде обављана на истом“.⁸⁸

Иако је било сасвим оправдано и логично, нарочито последице увођења наставе српског језика у которској гимназији, да овај

⁸¹ Први програм ћ. кр. реалне и велике гимназије у Котору за школску 1872/73. годину, Дубровник 1873, стр. 62.

⁸² Исто, стр. 63.

⁸³ ДАК — ОК, фасц. XXIX, 39.

⁸⁴ Први програм ћ. кр. реалне и велике гимназије у Котору, стр. 63.

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ ДАК — ОК, фасц. XXIX, 532/2.

⁸⁷ ДАК — ОК, фасц. XXX, 81.

⁸⁸ Исто.

језик постане наставни и у вишој основној школи, усљед отпора познатих нам фактора ова промјена није брзо услиједила и основна школа је и даље остала италијанска.

Борећи се врло енергично за српски језик у настави, вијећници Которске општине су на својим сједницама још увијек говорили италијански. Тек 5. октобра 1865, на једном од многих вијећања на којима је заступан српски језик у настави, први је проговорио српским језиком вијећник Лука Трипковић, и то је у записнику било посебно констатовано. И овом приликом сви остали дискусанти (њих 12) говорили су италијански.⁸⁹

Али борба за народни језик у настави почела је наводити которске општинске вијећнике да расправљају о свом језику и онда кад није било у питању рјешавање школских проблема. Тако, на сједници вијећа од 18. јула 1866. било је на дневном реду расправљање о томе како да се назива народни језик. И на наредној сједници од 7. августа исте године поново је о томе расправљано. На овој сједници вијећник Стефан Бјеладиновић је предложио да се назив „славено-далматински језик“ замијени са „српско-далматински језик“. Са овим предлогом се био у потпуности сагласио вијећник Лука Трипковић, али је он „због осјетљивости“ накнадно предложио назив „илирски језик“, што је било једногласно прихваћено.⁹⁰ Али као што је и дотле било недоследности у називању народног језика, та недоследност ће се и даље јављати у списима Которске општине.

Један корак даље у залагању за увођење српског језика изван домена школе Општина је учинила и приликом расписивања конкурса за општинског писара 3. јануара 1867. У конкурсној објави је овом приликом био истакнут изричито услов да кандидати морају „одлично познавати славено-српски језик“.⁹¹

Употреба израза „славено-српски“ у горњем конкурсном повода за поновно расправљање у Которској општини о називу народног језика. Дана 8. јануара 1867. пала су два предлога: при-сједник Шпиро Бјеладиновић је предложио назив „славено-српски“ с обзиром на то да је „славено-српски језик, којим говоре сусједни Херцеговци и Црногорци, језик которског округа“; други предлог је био за назив „славено-далматински“. Изгласан је први.⁹²

Пошто су ранији напори Општине которске да се и у основној школи уведе српски језик као наставни остали бесплодни, Општина је постала умјеренија у својим захтјевима и 18. јула 1866. је тражила од старијих власти да се поред италијанског уведе и српски језик као наставни,⁹³ што су те власти касније

⁸⁹ ДАК — ОК, фасц. XXIX, 55а.

⁹⁰ ДАК — ОК, фасц. XXXI, 379.

⁹¹ ДАК — ОК, фасц. XXXIII, 7/2.

⁹² ДАК — ОК, фасц. XXXIII, 19.

⁹³ ДАК — ОК, фасц. XXXVI, 5а/2.

и одобриле, и то с тим да се настава вјеронауке обавезно предаје свим ученицима на српском језику.

Пошто је горња одлука виших власти имала за циљ да српском и италијанском језику омогући паритет у обављању наставе у которској основној школи, нама већ добро познати свештеник Leone Martinelli је сматрао да је та одлука учинила неправду у односу на наставу вјеронауке, па је због тога, у својству вијећника Которске општине, на засједању вијећа од 3. августа 1868, с образложењем да је „та одлука штетна за вјерско-моралну културу ученика католичке вјере“, предложио да се и у односу на вјеронауку примијени принцип паритета, то јест да се „ученицима католичке вјере и италијанске културе настава обавља на италијанском језику, а осталима, словенске културе, на словенском језику“.⁹⁴ Овај предлог је изазвао веома дугу дискусију и више предлога, од којих је предлог вијећника Ђуровића гласио: „да се ученицима који говоре словенски настава вјеронауке обавља на овом језику“. Вијећник Gelcich је на овај предлог примијетио да „руши сваку идеју паритета, јер да, иако мало и слабо, сви ученици говоре словенски, те би према томе свима настава морала бити обављана на словенском језику“. На то је вијећник Каменаровић рекао да Ђуровићу није била намјера да уништи прописима одређени паритет језика, већ само да „више подстакне словенску културу, која је у прошлости, што се више неће поновити, била занемарена“. Послије више измјена и допуна био је формулисан овакав предлог: „Да се ученицима италијанске културе који би говорили и добро разумјели словенски језик, на захтјев њихових родитеља, може предавати вјеронаука на овом језику“. Овај посљедњи предлог био је прихваћен већином гласова.⁹⁵

Иако је одлука виших власти предвиђала паритет оба језика, руководство которске више основне школе није се са своје стране бринуло да ту одлуку ваљано спроведе у живот, па је Општина морала да преузме и бригу око набављања српских уџбеника писаних ћирилицом.⁹⁶

Док се Општина борила за српски језик у вишој основној школи, дотле су непријатељи овог језика и злоупотребама настојали да га онемогуће у которској гимназији. Они су без знања Општине, а у њено име, доставили једну представку министру просвјете у Бечу којом су тражили да се искључи српски језик као наставни у которској гимназији, а уведе италијански за наставу свих предмета, у чему су и успјели. Због ове промјене речени министар је био интерпелиран у Царевинском вијећу и он је као образложење истакао да је то урадио на тражење општинске управе у Котору која је подносићи овај захтјев тврдила да

⁹⁴ Исто.

⁹⁵ Исто.

⁹⁶ ДАК — ОК, фасц. XXXV, 14.

се на српском језику „наставници и ученици узајамно не разумију“.⁹⁷

Неочекивана горња одлука министра просвјете наишла је на велико негодовање у вијећу Которске општине од 13. септембра 1869. После не побитног утврђивања чињенице да општинска управа није упутила министру просвјете речену представку, о чему се била развила дуга дискусија, био је прихваћен предлог вијећника Пава Каменаровића да се од министра просвјете затражи објашњење за мотивацију његове одлуке, као и амандман овом предлогу који је поднио присједник Шпиро Бјеладиновић, наиме да се изјава предсједника Општине и одговор министров објаве у „Народном листу“.⁹⁸

На горњи предлог don Leone Martinelli је изјавио да је довољно тврђење предсједништва Општине и да треба одустати од сваког даљег истраживања. Каменаровић, међутим, инсистира на свом предлогу допуњеном Бјеладиновићевим амандманом. Приликом гласања уздржали су се Leone Martinelli и још један вијећник; сви остали гласали су за. У даљем дугом расправљању, у којем је L. Martinelli и даље упорно заступао италијански језик, сви остали вијећници су се залагали за народни језик. Захваљујући овако упорном ставу вијећника Которске општине, последња одлука министра просвјете није била спроведена у живот и српски језик, који је, после извјесних повремених концесија италијанском као наставном за извјесне предмете, како каже поменути директор Луко Зоре, „тијekom другог пољећа 1867—68. школске године био дефинитивно одређен као учевни језик за све предмете“,⁹⁹ остао је и даље као наставни језик которске ниже гимназије, која је 1872. године претворена у вишу.¹⁰⁰ Први директор више гимназије био је Луко Зоре, велики поборник словенске мисли, који је већ почетком другог полугодишта 1871—72. школске године био преузео управу ниже гимназије коју је привремено вршио катихета Вук Поповић.¹⁰¹ Ова двојица су свакако представљала поуздане и јаке носиоце народног духа у једној школи која се још задуго морала борити против туђинских елемената.

Очито је да је, расписујући јануара 1867. конкурс за писара који „одлично познаје славено-српски језик“, Општина већ тада мислила на постепено увођење српског језика и у својој администрацији. Она је, истина, и раније, али само у изузетним случајевима, кореспондирала на српском. Тако, нпр., своју захвалницу од 16. септембра 1865. Валтазару Богишићу на његовој понуди (писаној ћирилицом) поклона у књигама за библиотеку ниже гимназије у Котору, Општина је написала на српском језику,

⁹⁷ ДАК — ОК, фасц. XXXIX, 60а.

⁹⁸ ДАК — ОК, фасц. XXXIX, 60а/2.

⁹⁹ Први програм ћ. кр. реалне и велике гимназије у Котору, стр. 64.

¹⁰⁰ Исто, стр. 65.

¹⁰¹ Исто.

ћирилицом.¹⁰² Али њени први такви списи адресирани појединим административним органима датирају тек од 6. јула 1870,¹⁰³ ако ту нећемо урачунати њен допис ћирилицом Црногорском сенату од 7. јуна 1870¹⁰⁴ (чија садржина овдје није од интереса), што би се, као и у ранијим таквим и сличним дописима, могло сматрати куртоазијом.

Од јула 1870. број општинских дописа на српском језику аустријским административним органима постепено расте (од 19. II 1872. и записници општинских вијећа воде се на српском језику,^{104a} а у исто вријеме је био израђен печат Општине которске са ћирилским написом^{104b}), и такви дописи нијесу били ријетки до дана када је Окружно начелство — обавјештавајући 22. маја 1872. општинску управу о одлуци министра унутрашњих послова и министра правде од 20. априла исте године којом је било установљено да дописи државних покрајинских органа и установа општинским управама треба да буду на оном језику којим се служи предсједништво општине којој се пише — тражило обавјештење о званичном језику Которске општине.¹⁰⁵

У вези са предњим тражењем одржана је 10. јуна сједница општинске управе предсједник Шпиро Бјеладиновић и присједници: Буро Иванковић, капетан Томо Липовац и конте¹⁰⁶ Смекија (вулго: Смећа), која је, како се то види из записника, писаног на народном језику, ријешила: „Одлучено јединогласно на предлогу господина доктора Смекије као предлог Управитељства за Вијеће: Вијеће Обћине которске одређује да унапред буде се држати српски језик као језик уредовни Обћине которске...“.¹⁰⁷

Сједница вијећа је одржана 14. јуна 1872. Послије читања дописа Окружног начелства од 22. маја и горњег предлога општинске управе, „Господин Бућин Војин упита ријеч, та каже подуљи паметни говор о нашем цуку, о нашем језику и о потреби да ми понајпрви у дјелу рабимо у свему и по свему наш мили матерински језик. Он би хтио да се талијанштина сасвим из обћинског уреда одалећи. Послије г. Бућина говорише и г. Стијепо Бјеладиновић, Лука Трипковић, Каменаровић Паво, Рамадановић Перо, Јововић Шпиро, Милић Јефто, још други; и сваки упознавајући потребитост увођења нашег језика подпуно у обћинским пословима, али не слажаще се са господином Бућином, са његовом идејом да се талијанштина сасвим одбаци од уреда;

¹⁰² Славко Мијушковић, Захтјев Которске општине за оснивањем гимназије, стр. 314.

¹⁰³ ДАК — ОК, фасц. XLI, 135/1.

¹⁰⁴ ДАК — ОК, фасц. XLI, 21.

^{104a} ДАК — ОК, фасц. XLVI, 177a.

^{104b} ДАК — ОК, фасц. XLVII, 21/13.

¹⁰⁵ ДАК — ОК, фасц. XLVII, 137.

¹⁰⁶ Смекија (Smecchia) је припадник веома старе и заслужне перашке породице која је добила млетачко племство, а затим, 1779. агрегирана у которски патрицијат.

¹⁰⁷ ДАК — ОК, фасц. XLVII, 137/1.

они рекоше да језици инострани нужни су свакоме, а особито Бокељима, те зато да што сваки више језика знаде, то је више изображен и напредан. Послије подуљега братинскога договарања и разложења, господин Бјеладиновић Стијепо, подпомаган од гост. Луке Трипковића, учини сљедеће предлоге: 1) Вијеће Обћине которске одређује да унапред буде се држати матерни и рођени свој србски-хрватски језик, употребљавајући слова ћирилице и латинице, као језик уредовни и званични Обћине которске и 2) Вијеће Обћине которске одређује да објаве, обзнане и прогласбе уопће буду унапред написате ћирилицом и латиницом; да дописивање са властима буде сљедовати латинским словима и да тако исто латиницом буду написати сви уредовни записници и списи; у одношајим са странкама и главарим буде се служити Управитељство латинице или ћирилице, како ће пригода изискивати. — Са свих страна чине се знакови одобравања. Нитко даље не пита ријеч. Вијеће пита да се предлози г. Стијепу Бјеладиновића ставе на гласовање. Г. предсједник ставља, дакле, предлоге под 1) и 2) г. Стијепу Бјеладиновића на гласовање, а исти примљени су од Вијећа једногласно. Слушаоци, лијепи избор, вичу „живјели!“¹⁰⁸

О горњим одлукама Општина је, својим дописом на српском језику, обавијестила 4. јула Окружно начелство.¹⁰⁹

Свега десет дана доцније, 14. јула, Општина је, у попратном акту којим је достављала Окружном начелству један списак назива локалитета са свог подручја, тврдила да су ти називи „написани једном у талијанском језику, а другом, не како ви кажете у далматинскоме језику, којег пишуће не позна исто као и не знаде пук Обћине ове, него баш у правој нашему матерноме србскоме језику. Ми и наше земље једанкрат смо крштени били, а новог крштења нити питамо, нити примамо; ми и земље наше примили смо крштење од праједовах наших у србскоме језику. Дакле, вјерни хоћемо и нашој народној вјери остати, и молимо, дакле, славну Владу да кад од (!) нас пише и говори нек нас правим крстним именом зове, а не неким нама, а још мање праједовима нашим, непознатим именом далматинским“.¹¹⁰

Док су аустријске власти упорно избјежавале да за наш народни језик кажу „српски“, наставници овог језика у которској гимназији, која иначе са Општином кориспондира на српском језику, и у званичним дописима се називају и потписују као наставници српског језика.¹¹¹

¹⁰⁸ ДАК — ОК, фасц. XLVII, 2496.

¹⁰⁹ ДАК — ОК, фасц. XLVII, 137/1.

¹¹⁰ ДАК — ОК, фасц. XLVII, 306.

¹¹¹ ДАК — ОК, фасц. XLVII, 554 — Вук Поповић је од 1865. био гимназијски катихета и то све до 1. маја 1875, када је пензионисан (Трећи годишњи програм ћ. кр. реалне и велике гимназије у Котору за школску 1875/76. годину, Дубровник 1876, стр. 56).

Не обзирући се на одлуку Которске општине, Окружно начелство је своје дописе њој упућиване наставило писати на италијанском језику. Али Општина овакве дописе није рјешавала већ их је враћала Начелству са сљедећом анотацијом на самом допису: „Виђено — повраћа се славном њ. кр. Котарноме поглаварству у Котору будући да гористојећи допис јест талијанским језиком написат. Обћине которске званични језик јест србски језик са латинским словима . . .“. Ово се десило са више таквих дописа.¹¹²

Дана 8. октобра 1872. Општина је обавијестила Окружни суд, Државно одвјетништво и Срески суд у Котору да је одлучила да „за Обћину которску званични језик мора бити једино србски“.¹¹³

Достављајући 17. октобра закључке са своје сједнице вијећа од 14. јуна Намјесништву, Апелационом суду и Врховном државном одвјетништву у Задру, Општина тражи од њих да о овим закључцима обавијесте своје потчињене органе, и то уз сљедеће упозорење: „Обћина которска, дакле, налази се усилована изјавити да талијанским списима, што би јој њ. кр. власти именоване у гориспоменутој високој наредби шиљале, она неће односна одговора дати, нити удостојити даљног опаза, него једино да ће их повратити истој власти“. У овим једнообразним дописима стоји и ово: „Народни језик јест најмилије благо сваког народа“.¹¹⁴

Послије упорног враћања већег броја аката на италијанском језику, Окружно начелство је од 8. новембра своје дописе Општини почело писати на српском језику.¹¹⁵ То исто ће радити и Намјесништво као и остали покрајински органи и установе, али не и виша основна школа у Котору у којој се још увијек обављала настава на два језика, наравно уз фаворизовање италијанског. Управа ове школе, која се налазила у ненародним рукама, и своје огласе, које је објављивала по граду, писала је на италијанском језику. Један од таквих огласа који је најављивао почетак школске године датиран је: 8. октобра 1875.¹¹⁶ Из примјерка овог огласа, који се чува међу списима Которске општине, јасно се види да је био налијепљен, па се може претпоставити да га је неко намјерно дигао и предао Општини као „*corpus delicti*“.

Општина, која се, како смо видјели, тако дуго времена упорно залагала за српски језик у вишој основној школи у Ко-

¹¹² ДАК — ОК, фасц. XLVIII, 234 (од 3. X 1872), 237 (од 4. X 1872), 238 (од 8. X 1872), 241 (од 10. X 1872) итд.

¹¹³ ДАК — ОК, фасц. XLVIII, 218.

¹¹⁴ ДАК — ОК, фасц. XLVIII, 246.

¹¹⁵ ДАК — ОК, фасц. XLVIII, 358.

¹¹⁶ ДАК — ОК, фасц. LVII, 529/9.

тору, неће успјети да истисне из ове школе наставу на италијанском језику ни одлуком коју је општинско вијеће донијело на свом засједању од 13. децембра 1875, а која гласи: „да наставни језик при пучким школама (мушка и женска за заједничком управом — Сл. М.) у овом граду и у обћинским одломцима Лепетане и Богдашић (јединим на територији Которске општине у којима се сем у Котору још била задржала настава и на италијанском језику, што су заговарали они исти елементи који су доминирали и у основној школи у Котору — Сл. М.) мора бити по народноме праву једино србско-хрватски језик толи у пучким мушким школама, коли у женским, и да као обавезни предмет у истим мушким и женским пучким школама буде предаван и италијански језик, којег послѣдњег Обћина которска не може земаљским звати“.¹¹⁷ Аустријске власти су сматрале да је у покрајини Далмацији, којој су оне биле административно припојиле и Боку, земаљски језик, поред српскохрватског, и италијански, па се због тога Општина ограђује од таквог критеријума државних власти.

Елиминисање наставе на италијанском језику у вишој основној школи у Котору услиједиће тек послје одлуке Покрајинског школског вијећа од 14. маја 1877, којом се одређивало „да у свим пучким јавним школама Которског котара буде српско-хрватски језик као науковни, а италијански језик да се учи као обавезни предмет у свим редовитим школама, почимајући од другог одсјека (првог разреда), а у помоћнима само онде гдје га дотични учитељ познаје тако, да би кадар био предавати га“.¹¹⁸

Горња одлука Покрајинског школског вијећа донесена је на основу законских прописа од 14. маја 1869,¹¹⁹ које је, да је хтјела, могла — као уосталом и оне раније — одмах да спроведе сама управа основне школе. Одуговлачење старијих аустријских школских власти са доношењем поменуе одлуке, која је у ствари имала карактер директног наређења и као таква онемогућавала сваки отпор, било је заиста велико, али би оно, и поред тешке аномалије у односу на наставу у гимназији, сигурно било и дуже да Општина которска није била упорна у остваривању тако дуго подржаваног циља: потпуне побједи српског језика над италијанским у васпитавању своје дјеце, циља који јој је био пречи — и којем је много раније почела тежити — од другог, такође веома важног: увођења народног језика у својој администрацији.

¹¹⁷ ДАК — ОК, фасц. LVII, 400.

¹¹⁸ ДАК — ОК, фасц. LXI, 137.

¹¹⁹ Исто.

R É S U M É

*Slavko Mijušković*LUTTE POUR LA LANGUE SERBE À KOTOR PENDANT
LA DOMINATION AUTRICHIENNE

La langue italienne qui a recueilli l'héritage de la langue latine médiévale, aussi bien dans l'administration qu'à l'enseignement, a été retenue comme telle pendant la domination autrichienne sur Boka Kotorska.

A la différence des temps plus anciens quand, malgré la domination de la langue italienne dans la vie culturelle du pays, apparaissent les particuliers de rangs des prêtres et de la noblesse qui cultivent leur langue populaire dont ils créèrent des œuvres littéraires, tandis que en premières décades de la domination autrichienne (1814—1918) notre langue a été à tel point négligée par l'intelligence de Boka, instruite à l'étranger, qu'elle s'en servait peu ou très peu. Mais la langue serbe qui était toujours vivante dans le peuple, dont il se servait uniquement, et à part la connaissance de son origine slave, de la tradition bien conservée sur le régime domestique des Nemanjić à Boka, sur les coutumes populaires constamment persistantes, ainsi que sur le chant populaire cultivé et créé à Boka, la langue serbe a présente aussi une forte barrière contre la dénationalisation de la couche sociale supérieure où tendait tout particulièrement le gouvernement-étranger. Ces éléments qui ont conservé la conscience du peuple engageront, vers la quarantaine du XIX siècle, l'intelligence de Kotor à commencer la lutte pour la langue populaire; premièrement pour son introduction comme langue d'enseignement dans les écoles de Kotor et puis comme langue officielle à l'administration dans la commune de Kotor. Cette lutte a été de longue durée et très tenace. Le facteur principal qui s'opposa à cette lutte, plus que les autorités autrichiennes, a été l'église catholique à Boka qui dans l'application de la langue serbe et dans l'alphabet cirylique voyait un danger pour ses intérêts.

Par sa défiance opiniâtre de la langue italienne l'église catholique a aggravé la lutte des citoyens de Kotor et de sa commune dont les conseillers ont plaidé presque à l'unanimité pour la langue serbe, de sorte qu'après quelques succès, successifs mais partiels, la victoire complète de la langue serbe sur l'italienne ne fut obtenue qu'en 1877.